

A tantestületi konfliktusokban összeütköző felek az iskolák 22%-ában különböző tantergycsoportokat (közismereti, szakelméleti, szakmai gyakorlat) tanító pedagógusok. Az iskolák 7%-át jellemezték generációs ellentétekből fakadó konfliktusok. És mindössze az iskolák 1%-ában tudósítottak különböző klikkek összeütközéséről.

Mindezekből a számokból arra következtethetünk, hogy az iskolák többségében nyugodt, kiegyensúlyozott tantestületek működnek, legfeljebb a bérek körül akadnak viták, de a rendszerváltás körüli intézményi átrendeződések (pl. vezetőcserék) már befejeződtek. Akár örömmel is nyugtázhatnánk ezt a helyzetet, ha nem tudnánk, hogy e látszólagos nyugalom mögött az iskolák egzisztenciális bizonytalansága feszül, a korábbi szakmastruktúra átalakításának halaszthatatlansága, a korábbi gyakorlók elvesztése, az iskolákba jelentkező gyerekek csökkenő aránya és a pedagógusokat fenyegető munkanélküliség réme, miközben kérdezzünk mindössze a tantestületek 13%-át vélték "lendületes", változtatásra kész, az új dolgok iránt fogékony közösségnek.

Liskó Ilona

TALLÓZÁS PEDAGÓGUS-KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁSOKBAN

Az Oktáskutató Intézet először 1985-ben kérdezett meg tanárokat munkájukkal kapcsolatos aktuális kérdésekről. Erre jó alkalom volt, hogy 1984-ben készítették elő és 1985-ben fogadták el az új oktatási törvényt. Az első közvélemény-kutatás erről gyűjtött információkat. 1987-ben a vallással kapcsolatos véleményekről kérdeztük a tanárokat. Ezután 1991–92-ben ismét az új oktatási törvény tervezetéről és a pedagógusok életkörülményeiről, munkájukkal való elégedettségükről gyűjtöttünk véleményeket budapesti és vidéki pedagógusok körében. 1992. júniusában általános és középiskolai tanárok véleményét gyűjtöttük össze az egyházi iskolák újraindításáról. 1992. májusában főiskolai és egyetemi oktatókat arról kérdeztünk, hogyan vélekednek a készülő felsőoktatási törvényről. Valamennyi közvélemény-kutatás megjelent az Oktáskutató Intézet *Kutatás közben* sorozatában. Az alábbiakban ezekből idézzük fel a legfontosabb véleményeket.

* *

Tanárok elégedettsége munkájukkal[†]

Ezzel a közvélemény-kutatással egy nemzetközi kutatásba kapcsolódtunk be. Általános- és középiskolai országos reprezentatív tanármintával dolgoztunk, de néhány kérdésről budapesti kerületi adataink is vannak. Az utóbbiakat önkormányzati megrendelésre készítettük, tehát nem nevezzük meg a kerületeket, jelölésükre kódokat használunk (O = országos; Kerületek: K1.; K2.).

[†] 1991-es országos felmérésen, 1993-as kerületi felméréseken alapulnak az adatok. Az utóbbiakban Szemerszki Mariann működött közre. Az országos felméréshez a TS-iroda és az OTKA nyújtott támogatást.

Elégedettség a tanári foglalkozással

A foglalkozási elégedettséget több kérdéssel vizsgáltuk: mennyire szeretik a tanárok a tanítást, mint foglalkozást; mennyire felel az meg pályakezdekori elképzeléseiknek; mennyire elégedettek jelenlegi munkájukkal. Az adatokat elemezve elmondhatjuk, hogy a tanárok döntő többsége elégedett mind általában véve a tanári pályával, mind pedig a jelenlegi tanári állásával. (Nagyon elégedett O: 51%, K1:67%, K2:74%; eléggé elégedett: O:44%, K1:29%, K2:23%)

A felmérésben szereplők döntő többsége érzi úgy, hogy a tanári pálya összességében véve nagyon, vagy eléggé megfelel a pályakezdekori várt elképzeléseinek, s elégedettségüknek olymódon is jelét adják, hogy háromnegyednyien, ha újrakezdhetnék, akkor is valószínűleg a pedagógiai pályát választanák. Különösen a válaszoló nők biztosak e tekintetben, s az életkor előrehaladásával az általános elégedettség valamennyi dimenzió mentén egyenletesen nő.

Ugyancsak az elégedettség fokmérője, hogy a válaszolók háromnegyede az elkövetkező 5 évben nem szándékozik elhagyni a tanári pályát, s csupán 7–10 százalékuk biztos abban, hogy 5 év múlva már nem ezen a pályán lesz. A pályamódosítás okait feltérképező kérdésünkben azonban az is kiderült, hogy a pedagógusi pályát valószínűleg vagy szinte biztosan elhagyók nagy része nem annyira pályamódosítási szándékból, hanem nyugdíjazás, vagy gyerekzsülés miatt készül – ideiglenesen – elhagyni, s csupán a tanárok 7 százaléka tervezi azt, hogy a közeljövőben új szakmában, új munkahelyen próbálja meg kamatoztatni tudását.

A válaszokból úgy tűnik, hogy az iskolákból a nem nyugdíjazás vagy gyerekzsülés miatt kikerülő nagy része nem csupán jelenlegi munkahelyével elégedetlen, hanem a tanári pálya egésze idegen tőle: nem szereti a tanítást, s amennyiben újrakezdhetné, valószínűleg nem ugyanezt a hivatást választaná.

A tanárok elsöprő többsége (98%) számára fontos, hogy sikeres legyen. (O:70%, K1:78%, K2:79%-uk számára nagyon fontos, O:27%, K1:20%, K2:20%-uk számára pedig eléggé fontos).

A válaszoló tanárok közül minden második (O:58, K1:51%, K2:52%) érzi azt, hogy munkahelyén – akár az órai munka során, akár a munkahelyi közösségben – stresszhatások érik. A stressz mértékét is figyelembe véve azt tapasztaljuk, hogy jóval kevesebben vannak azok, akik nagyon szenvednek a munkahelyi stressztől (O:16%, K1:15%, K2:20), mint akik “csupán” eléggé (O:42%, K1:36%, K2:32%).

A tanári pályával kapcsolatos elvárások

Biztonság. 90%-uk nagyon fontosnak tartja az állás biztonságát, ami a munkanélküliség megjelenésével a tanárok számára is mindinkább megkérdőjeleződik. Valószínűleg ennek tudható be, hogy a pedagógusok kétharmada, fele (O:43%, K1:63%, K2:49%) érzi túlnyomó részben jellemzőnek a tanári pálya biztonságát.

Fizetés. A tanárok több mint háromnegyede tartja nagyon fontosnak, hogy jó fizetése legyen. (O:84%, K1:77%, K2:82%). Ezzel szemben a tanároknak csupán tizede vagy még annál is kisebb része válaszolta azt, hogy fizetése “túlnyomórészt” jó (O:5, K1:10%, K2:23%). Mint láthatjuk, az országos adatok esetében sokkal nagyobb eltérés tapasztalható a valós fizetés és a vágyak között.

Béren felüli juttatások. A tanárok fele, háromnegyede gondolta azt, hogy nagyon fontos, hogy legyenek ilyen – fizetésen felüli – juttatások. Az országos adatoknál a tanárok több mint fele (57%), a kerületieknek a tanároknak kb. háromnegyede (72, illetve 76%-uk) vélekedett így. Úgy tűnik, hogy ezek a “pluszpénzek” a mindennapi gyakorlatban – különböző mértékben, de – előfordulnak. Az adatok szerint a fővárosban (legalább is az egyik kerületben)

nagyobb mértékben (23% – 7%), míg a fővároson kívüli tanárok esetében ez kisebb mértékben fordul elő (6%).

Karrier-lehetőségek. A fővárosi tanárok több, mint fele (55–57%-a), a fővároson kívül élőknek csupán egyharmada tartotta nagyon fontosnak, hogy megfelelő előrejutási lehetőség legyen a tanári pályán. Ehhez képest úgy tűnik, hogy a valóság messze elmarad az igényektől: a fővárosi tanároknak csupán 37–40%-a válaszolta, hogy megfelelőek az előrejutási lehetőségek, míg a fővároson kívül élő tanároknak csupán 14%-a. Ez arra enged következtetni, hogy a fővárosban nagyobbak az előrejutási lehetőségek, mint az ország más településein.

Megbecsülés. A tanárok legfontosabb elvárásai közé tartozik az, hogy megbecsüljék a munkájukat. Döntő többségük (O:82%, K1:84%, K2:87%) szeretné, ha ez így lenne a tanári gyakorlatban, de a tanároknak csupán fele, vagy még ennél is kisebb része érzi úgy, hogy ez az esetek többségében így is van (O:38%, K1:52%, K2:48%). Az iskola azonban sokkal jobban megbecsüli a tanárok munkáját, mint a lakóhelyi környezet. A tanárok háromnegyede nagyon szeretné, ha ez megvalósulna, viszont csupán 6%-uk érzi azt, hogy lakóhelyén ez az esetek többségében így van.

Munkakörülmények, munkafeltételek

Általános feltételek. A tanárok több mint háromnegyede nagyon fontosnak tartja, hogy „a benti munkákhoz biztosított lehetőségek megfelelőek legyenek”. (O:84%, K1:80%, K2:76%). Ez azonban a gyakorlatban nem valósul meg, hiszen a tanároknak alig harmada/fele válaszolta azt, hogy iskolájában ez „túlnyomórészt” adott (O:30%, K1:47%, K2:21%).

Autonómia. A tanárok számára rendkívül fontos, hogy „szabadon dönthessék el, hogyan végzik munkájukat” (O:82%, K1:88%, K2:85%). 69–76 százaléknyan számoltak be arról, hogy többnyire ők maguk dönthetik el, mit és hogyan tanítanak. A fővárosi tanárok helyzete ebben a vonatkozásban is jobb a fővároson kívül élőknel.

A környezet. Az emberi és tárgyi környezet kellemességét egyaránt fontosnak tartják a tanárok, az előbbit picit erősebben hangsúlyozzák, mint az utóbbit (O:81–72%, K1:87–80%, K2:88–82% a „nagyon fontos” választ adók aránya). A gyakorlatban azonban mindezek a feltételek csak mintegy felerészben valósulnak meg: a fővárosban dolgozó pedagógusok 40 százaléka találja kellemesnek tárgyi környezetét és 58 százaléuk érzi úgy, hogy iskolájukban a tantestület közérzete alapvetően jó. Az országos átlag ennél jóval rosszabb: a tárgyi környezetet a tanárok 28%-a, a tantestület közérzetét pedig a tanárok 33%-a találta alapvetően jónak.

A segítő személyzet munkája. A megkérdezett fővárosi pedagógusok elég fontosnak tartják a segítő személyzet munkáját (62–75%); ezzel szemben a tanárok kisebb része (45–49%) elégedett vele.

Kollégákkal való kapcsolat. A tanároknak majdnem egyformán fontos, hogy a kollégák támogassák őket, és a közvetlen főnökük segítőkész legyen a munkában (O:77–78%, K1:83–87%, K2:82–88%). A közvetlen főnök segítőkészségét a kérdezettek kétharmada, háromnegyede (O:66%, K1:79%, K2:76%) értékelte nagyra, míg a kollegiális segítségnyújtást ennél kevesebben találták jónak az iskolájukban. (O:45%, K1:63%, K2:55%)

A tanórákhoz kapcsolódó munkafeltételek. Ebben a fejezetben vizsgáltuk a tanítási óra nyugalma, az osztálylétszámokat, a segédanyagok meglétét és a tanácsadás működőképességét. A sikeres tanítás elengedhetetlen feltétele a *tanítási óra zavartalansága*, vagyis az, hogy az órát kívülről ne szakítsák félbe. A tanárok több mint háromnegyede (O:80%, K1:75%, K2:81%) tartotta fontosnak ezt a szempontot, s ennél kisebb hányaduk esetében volt jellemző ennek megléte (O:61%, K1:65%, K2:53%).

A következő fontos feltétel a *megfelelő osztálylétszám*. A tanárok háromnegyede (O:75%, K1:78%, K2:81%) tartotta ezt nagyon fontosnak. Jóval kisebb hányada érezte úgy, hogy iskolájában megfelelőek az osztálylétszámok (O:39%, K1:59%, K2:64%). Az adatok azt mutatják, hogy a nem fővárosi tanárok helyzete rosszabb a fővárosiakénál.

A tanárok háromnegyede (79–76%) tartotta nagyon fontosnak a *segédanyagok* meglétét. A fővárosi tanárok egyharmada (33%) szerint van elegendő segédanyag az iskolákban, országos viszonylatban ez az arány sokkal rosszabb (17%).

A megkérdezett tanárok többsége (77–80%) számára a *tanácsadás* működőképessége is nagyon fontos. Fővárosi viszonylatban három tanár közül csupán kettőnek, országos viszonylatban pedig minden második tanárnak van alapvetően kedvező tapasztalata az iskolai tanácsadás és segítség jelenlegi gyakorlatáról.

Szakmai kapcsolat a kollégákkal

A tanárok majdnem háromnegyede (O:64%, K1:70%, K2:72%) tartja nagyon fontosnak, hogy elegendő lehetősége legyen a kollégákkal való szakmai eszmecserére, de ez csak az esetek felében (41–47–44%) valósul meg kielégítő módon.

A pedagógusok saját fejlődésüket inkább az önképzésben (79–84–78%), illetve a szakmai folyóiratok olvasásában (70–70–76%) látják megvalósíthatónak. A realitás ezzel szemben más, a tanároknak ugyanis csupán közel fele (53–41%) válaszolta azt, hogy ez szokása lenne.

Diákokkal való foglalkozás

A kapott válaszok szerint a tanárok legfontosabb feladatuknak a diákokkal való foglalkozást tartották, azt, hogy dolgozzanak „azért, hogy a diákok jól érezzék magukat” (76–92–86%); hogy egyénileg is foglalkozzanak velük (73–89–86%); hogy folyamatosan értékeljék a tanulók fejlődését (74–85–84%). Ezeket a diákok fejlődésével kapcsolatos célokat, úgy tűnik, a tanároknak többé-kevésbé sikerül megvalósítaniuk.

Összegzés

- A tanárok számára az állásuk biztonsága a legfontosabb; ezzel szemben csak minden 2. tanár érzi azt, hogy biztos állása van.
- A tanároknak az is nagyon fontos, hogy jó fizetésük, illetve béren felüli juttatásuk legyen. A bérekben találunk különbségeket, viszont úgy tapasztaltuk, hogy ezeket a különbségeket az iskolavezetés a „béren felüli juttatásokkal” próbálja „ellensúlyozni”.
- A fővárosi tanároknak inkább fontosak az előrejutási lehetőségek mint a vidékieknek.
- Az országos kérdésben résztvevő tanárok sokkal kevésbé érzik azt, hogy megbecsülik munkájukat, hogy a benti munkához biztosított lehetőségek jók lennének, hogy szabadon dönthetnek el mit és hogyan tanítanak, mint a fővárosi tanárok. Ugyanez tapasztalható az osztálylétszámok, a segédanyag és felszerelés, valamint a szaktanácsadás kérdésében.

Vélemények az optimális iskolaszervezetről

Közüoktatás†

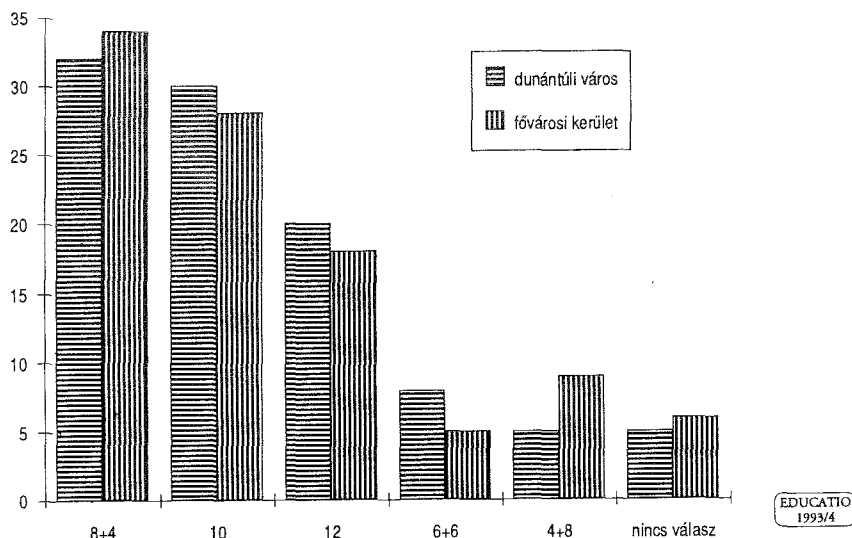
A szülői és tanárfelmérések között szép számmal akadnak általánosabb, az oktatást, annak szervezetét, aktuális gondjait is magukban foglaló kérdések. Az alábbiakban ezek közül az iskolai szervezetváltással kapcsolatos szülői és tanárvéleményekből adunk ízelítőt, amelynek különös aktualitást ad a parlament által nemrégiben elfogadott új köz- és felsőoktatási törvény.

Szülők véleménye az optimális iskolaszervezetről

Két szülői felmérés adatait adjuk közre, az első 1992. tavaszán egy dunántúli városban készült, önkitöltéses kérdőív felhasználásával, míg a másik Budapest egyik kerületében ez év elején, személyes megkérdezés útján.

1. ÁBRA

A szülők véleménye az optimális iskolaszervezetről

A módszertani és időbeli különbségek ellenére a két szülői felmérés adatai számtalan hasonlóságot mutatnak. A szülők igen nagy része, több mint egyharmada a mai iskolaszervezetet, azaz a 8+4 osztályos rendszert tartja megfelelőnek a közoktatás szempontjából. Különösen így vélekedtek erről az alacsonyabban képzettek, a 8 általános osztályt végzett szülők, körükben ez az arány még ennél is magasabb volt. Az újonnan elfogadott törvény szerint a jövőben valószínűleg egyre inkább általánossá váló, ám a kérdés pillanatában még igencsak újszerűnek számító 10 osztályos általános iskolát a szülők további egyharmada

† A szülőfelmérések önkormányzati megrendelésre készültek; a feldolgozásban Biro Lajos és Szemerszki Mariann működött közre.

tartotta jónak, s az általunk vizsgált fővárosi kerületben ez az arány különösen a középiskolát végzett szülők esetében volt magas (36 százalék).

4+8 osztályos iskolaszervezetet a szülők 5–9 százaléka vélte kívánatosnak, s az ezt pártfogolók között legmagasabb a felsőfokú végzettségűek aránya. A 12 éves korban történő iskolaváltást, azaz a 6+6 osztályos iskolarendszert ugyancsak a magasabb iskolázottságú családok preferálnák, ez a forma összességében ugyancsak a szülők 5–9 százalékának tetszését nyerte el. A megszakítás nélküli 12 osztályos iskolát mind Budapesten, mind pedig vidéken a megkérdezett szülők mintegy egyötöde vélte optimálisnak.

Az adott iskolaválasztási életkort a szülők közül legtöbben a pályaválasztással kapcsolatos érvekkel támasztották alá, hangsúlyozva, hogy a gyerek érett(ebb) lesz abban a korban, könnyebb lesz számára pályát választani. Különösen jellemző volt ez a válasz a 10 illetve 12 osztályos iskolát preferálók körében. Második legfontosabb érv általában a megszokás, a ragaszkodás a bevált dolgokhoz, ez az indoklás a jelenlegi iskolaszervezetet átörökíteni szándékozók körében volt a legnépszerűbb. Viszonylag sokan azért választották éppen az adott életkort, mert úgy vélték, hogy az iskolaváltással járó feszültségek akkor okoznak a legkisebb gondot a gyermek életében, kevesebb töréssel kell számolni. A szülők tehát sok esetben nagyon fontosnak tartják a környezet állandóságát, s ez az álláspont különösen a 12 évfolyamos iskolát elképzelők körében volt népszerű. A 6+6 illetve a 4+8 osztályos iskolaszervezet támogatók véleményében elsősorban az a közös, hogy ők – amint azt indoklásukban is hangsúlyozták – a (minél előbbi) szelekció hívei, s úgy vélik, hogy a gyermek ebben a korban még vagy már sokkal jobban terhelhető, mint korábban vagy később.

Az előzőekhez képest valamelyest eltér a szakma képviselőinek véleménye: leggyakrabban ugyan ők is a jelenlegi 8+4 osztályos iskolaszervezetet preferálnák, közülük azonban jóval többen részesítenék előnyben a minél korábbi szelekciót, s tágabb teret engednének a 10 illetve 12 éves korban történő iskolaváltásnak.

Felsőoktatás[†]

Vélemények a felsőoktatási intézményszerkezet átalakításáról (1992-es felmérés)

A kérdezettek háromnegyede úgy véli, hogy nincs szükség a felsőoktatás jelenlegi szerkezetének átalakítására és csupán 16 százaléknyan vannak az ezzel ellenkező véleményen. (A kérdezettek 9 százaléka nem tudott válaszolni.) A jelenlegi intézményi szerkezetet megváltoztatni kívánók többsége (a kérdezettek egytizede) a változtatást a hasonló képzést folytató intézményekből létrehozott universitasok révén képzei el, s fele ennyien voltak, akik az áthallgatás, illetve az intézmények közötti átjárhatóság megteremtésében, kiszélesítésében látnák az intézményi szerkezet-átalakítás útját. A kérdezettek 3 százaléka a párhuzamosságok megszüntetését tekintené a szerkezet-átalakítás egyik legfontosabb céljának, míg voltak, akik ugyancsak universitasok létrehozását tartanák kívánatosnak, ezúttal azonban az intézmények földrajzi közelsége alapján.

* *

[†] A vizsgálat Lukács Péter: *A felsőoktatási döntési mechanizmusok vizsgálata* c. OTKA kutatása keretében készült.

Köz- és felsőoktatásban dolgozó tanárok véleménye az oktatási törvénytervezetek koncepciójáról†

Miért kell új felsőoktatási törvény?

A megkérdezettek döntő többsége úgy véli, hogy szükség van új felsőoktatási törvényre, s csak nagyon kevesen vannak az ellenkező véleményen. A helyeslő álláspont különösen jellemző volt a főiskolai képzésben résztvevőkre – 98 százalékuk vélekedett így, szemben az egyetemi képzésben résztvevők 93 százalékával.

A törvényt fontosnak tartók álláspontjukat legfőképpen a társadalmi-politikai feltételrendszer megváltozásával (33 százalék), vagy konkrétan a rendszerváltozással (6 százalék) indokolták, de sokan voltak, akik általánosságokat hangoztattak, mint például: „rendezni kell a felsőoktatás helyzetét”, „helyre kell tenni a dolgokat” stb. (20 százalék). A törvény főbb célkitűzései közül 8 százaléknian emelték ki a felsőoktatás szerkezeti átalakítását, 5 százaléknian a szervezeti önállóság, autonómia fontosságát, s 6 százaléknian legfőképpen a gazdasági önállóság megvalósulását, a finanszírozási kérdések megoldását látják benne. A kérdezettek 2 százaléka véli úgy, hogy a felsőoktatási törvény hozzájárul majd az oktatás színvonalának emeléséhez (is).

Kik vegyenek részt a felsőoktatási törvény előkészítésében?

A törvény-előkészítési folyamatban érthetően több érintett vagy kevésbé érintett szervezet, intézmény, szakmai képviselő is kinyilvánítja véleményét. Más kérdés azonban, hogy az így összegyűjtött – egymással esetenként ellentmondásban is lévő – véleményeket a törvény készítői milyen mértékben vegyék figyelembe a törvény véglegesítése során. A kutatásban résztvevőket arra kértük, hogy az általunk felsorolt intézményekről, szervezetekről mondják meg, mennyire szeretnék, ha ezeket bevonná a döntés-előkészítésbe, ha figyelembe vennék véleményüket a törvényalkotó munka során.

A felsőoktatásra vonatkozó jogi szabályozás során a kérdezettek leginkább a különböző – egyetemi, főiskolai szintű – szakmai és érdekképviselői szervezetek véleményét vennék figyelembe, s csak jóval kisebb arányban támaszkodnának az országos szintű (minisztériumi) szervek, a gazdasági szféra, az egyházak és a politikai pártok véleményére.

Ismeretek a felsőoktatási törvény tervezetéről

A felmérésben résztvevő oktatók csaknem mindegyike (96 százalék) hallott már a felsőoktatási törvény tervezetéről, ez azonban korántsem jelenti azt, hogy az így válaszolók mindegyike megfelelő ismerettel rendelkezik a törvény egészéről, vagy akár annak egyes pontjairól. A kérdezetteknek csupán a fele olvasta el a törvénytervezetet és még kevesebben – mintegy egynegyednyien – voltak, akik aktívan, másokkal együtt is értelmezték a törvény kitételeit, azaz részt vettek a felsőoktatási törvény tervezetéről rendezett viták valamelyikén.

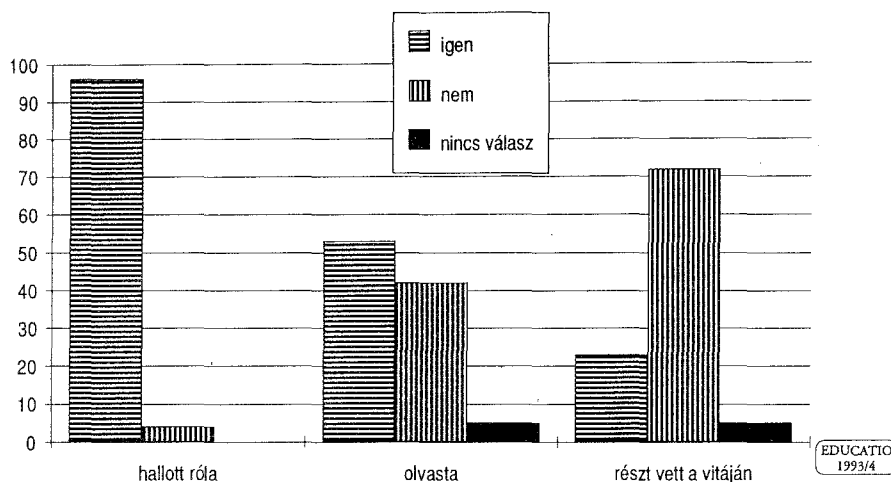
A készülő törvényről a humán szakirányú képzésben és a tanárképzésben résztvevő oktatók csaknem mindegyike hallott, míg az agrárképzésben résztvevők az átlagosnál valamivel tájékozatlanabbnak mutatkoztak: 89 százalékuk tudott a törvénytervezetről. Úgy tűnik viszont, hogy azok a felsőfokú agrárképzésben résztvevő oktatók, akik hallottak a törvény-

† A közoktatási kérdőív Györgyi Zoltán, Kozma Tamás és Lukács Péter; a felsőoktatási kérdőív Biro Lajos, Lukács Péter és Setényi János munkája. Az adatfelvétel 1991-ben készült.

tervezetről, általában részletesebben is ismerik azt, mint társaik: 61 százalékuk olvasta és 39 százalékuk valamilyen fórumon vitakozott már róla. A törvénytervezet ismerői között hasonlóan magas arányban találtunk tanárképzésben résztvevőket, az ebben a szakirányban dolgozók 78 százaléka látta, olvasta már a FOT-tervezetet, s 39 százalékuk vitázott róla.

2. ÁBRA

A felsőoktatási törvénytervezet ismertsége (a válaszok százalékos megoszlása)

A törvény alaposabb ismerete inkább a főiskolai oktatókra jellemző, körükben 65 százalék a törvényt elolvasók aránya (az egyetemi oktatóknál ez 48 százalék), s 34 százaléknyi azoké, akik részt vettek a törvény vitáján – szemben az egyetemen dolgozók ennek megfelelő 20 százalékos arányával. A legnagyobb aktivitás a 40–60 év közöttiek körében mutatkozott, s általában jellemző az, hogy minél magasabb beosztásban dolgozik valaki, annál valószínűbb, hogy olvasta a törvényt és/vagy részt vett annak vitájában.

A törvénytervezet pozitív és negatív vonásai

Mivel magát a törvénytervezetet csupán a megkérdezettek mintegy fele ismeri – 55 százalékuk olvasta vagy vett részt az arról szóló vitán –, ezért érthetően kevesen vállalkoztak arra, hogy általában, annak jó és rossz oldalait kiemelve véleményt mondjanak róla. A kérdezettek egyharmada tudott említeni olyan tényezőt, amelyet a törvény pozitívumának tart és még ennél is kevesebben – nem egészen egyötödnien – voltak, akik a tervezet negatív vonásai közül is kiemelték egyet, vagy többet.

A törvénytervezet erősségének legtöbbször az intézményi önállóság, autonómia szabályozását tartják (16 százalék), s 7 százaléknian voltak, akik a szakmai önállóság, a képzési- és tanszabadság lehetőségét, illetve a nemzetköziség, az európai színvonal kialakítását vélik a tervezet legnagyobb pozitívumának. Mintegy 5 százaléknian voltak, akik a törvénytervezetet legfőképpen azért üdvözik, mert úgy vélik, hogy az segít a felsőoktatás helyének a meghatározásában, míg ugyanennyien a rugalmasabb, átjárhatóbb felsőoktatási szerkezet kialakítását, a konvertálhatóbb szaktudást tartják a tervezet legfőbb erényének. A pozitív tényezők között néhányan megemlítették még a hallgatók jogainak növelését, az intézmények ellenőrzési lehetőségét és a tudományos minősítés rendszerének új alapokra helyezését.

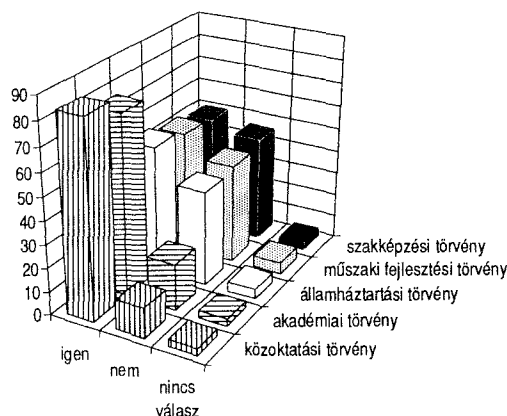
A törvény negatív vonásai közül a válaszadók leggyakrabban a finanszírozási kérdések megoldatlanságát (8 százalék) és a tervezetben fellelhető belső ellentmondásokat (6 százalék) emelték ki. 5–5 százaléknyan voltak, akik a legnagyobb problémát az autonómia hiányában, vagy annak alacsony mértékében, a vezetők, testületek nem megfelelő kiválasztásában látják, vagy akik a tudományos minősítés tervezett rendszerével elégedetlenek, illetve, akik kidolgozatlanak tartják a főiskolák és universitasok szerepkörét. A kérdezettek 4 százaléka azt tartja a törvény legnagyobb hibájának, hogy az nem elég konkrét, sok kérdést nyitva hagy, 2 százaléknyan kifogásolták azt, hogy a felsőoktatási törvény „magányos törvény”, azaz nem kapcsolódik más törvény(ek)hez, s voltak, akiknek az oktatók alkalmazására vonatkozó törvényrészlettel szemben merültek fel kifogásaik.

Szeperált vagy kapcsolt törvények?

Mint azt a törvényt valamelyest ismerők és bírálók némelyike is megfogalmazta, a felsőoktatásban dolgozók körében igénylik, hogy a róluk szóló törvényt más törvényekkel egyeztetve a Parlament egyidejűleg tárgyalja. Erre vonatkozó közvetlen kérdésünkre kétharmaduk adott igenlő választ, s nem egészen egyötödnyien vélték úgy, hogy a különféle – az oktatással és a tudományos élet szabályozásával foglalkozó – törvényeket nem szükséges együtt tárgyalni a felsőoktatási törvénnyel. (A kérdezettek egytizede választ más, a kérdőívben nem részletezett tényezőtől tenné függővé, 4 százalék nem válaszolt.)

3. ÁBRA

„Ön szerint szükséges-e együtt tárgyalni a felsőoktatási törvényt az alábbiakkal?”
(a válaszok megoszlása)*

EDUCATIO
1993/4

* azok körében, akik szerint a FOT-ot más törvényekkel együtt kell tárgyalni

A Budapest-vidék dimenziótól és a szakirányok szerinti eltérésektől eltekintve nem találunk alapvető különbséget a különféle intézménytípusokban tanító és különböző beosztásokban dolgozó oktatók válaszai között. Ennél a kérdésnél, csakúgy, mint az egyes – párhuzamosan tárgyalható – törvények külön-külön való megkérdésezésekor a vidéki oktatóktól, valamint a tanárképzésben résztvevőktől, és kisebb mértékben a műszaki főiskolákon oktatóktól kaptunk az átlagnál valamivel nagyobb mértékben egyetértő válaszokat.

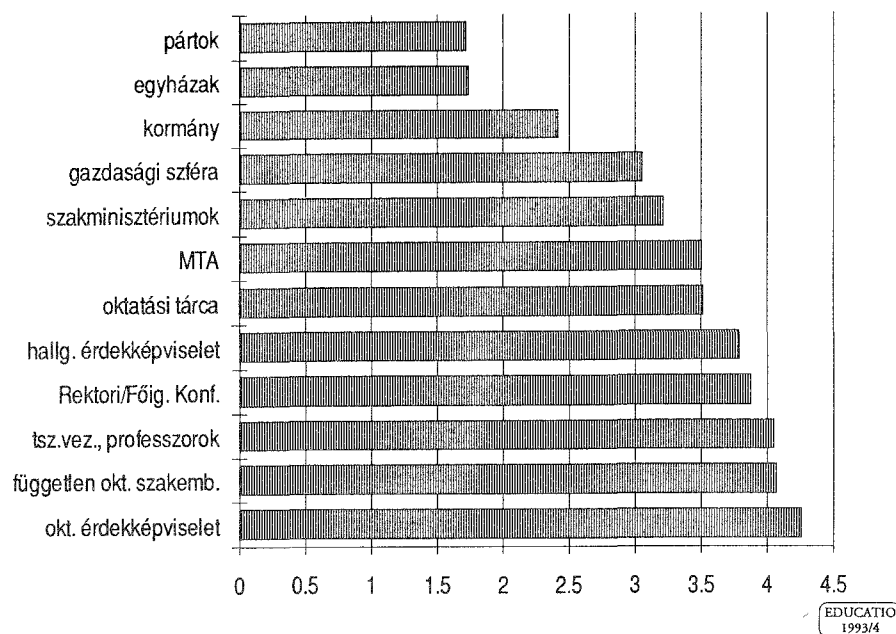

Azoktól, akik úgy gondolták, hogy a felsőoktatás szerkezetét, működését szabályozó törvényt nem lehet más kapcsolódó törvényektől elkülönülten tárgyalni, különféle példákra kereszttül azt is megkérdeztük, hogy mely törvények együttes tárgyalását tartanák fontosnak.

A felsőoktatási törvény parlamenti vitáját a legtöbben a közoktatási törvényhez és az akadémiai törvényhez szeretnék kapcsolni, s a kérdezettek valamivel több, mint egyharmada véli úgy, hogy a szakképzési törvényt, az államháztartási törvényt és a műszaki és tudományos fejlesztést szabályozó törvényt is össze kellene hangolni a FOT tervezetének vitájával. A közoktatási és az akadémiai törvény FOT-tal való együttes vitáját helyeslők táborának összetételében csupán kisebb eltérés mutatkozik, nevezetesen az, hogy az akadémiai törvény és a felsőoktatási törvény összekapcsolását valamivel jobban szeretnék a magasabb beosztásokban dolgozók és a magasabb tudományos fokozattal rendelkezők.

4. ÁBRA

„Mennyire vegyék figyelembe a FOT készítése során az alábbiak véleményét?” (átlagok)⁺

⁺ 1=egyáltalán nem, 5=döntő mértékben

Miért kell új közoktatási törvény?

A pedagógusok döntő többsége (90%-uk) szerint szükség van új OTT-re. Indoklásul kiugróan magas arányban, 55%-nyi említési gyakorisággal a régi törvény elavultságára, "rosszaságára" hivatkoztak.

A rendszerváltással járó összefüggésként 19% értelmezte az új törvény megalkotását, és az ilyen véleményt vallók kétharmada közvetlenül politikai megfontolásokat velt felfedezni; míg egyharmaduk a társadalmi-gazdasági változásokra vezette vissza az új oktatási törvény megalkotásának szükségességét.

Az indoklások egészét tekintve megfigyelhető, hogy nagyon sokan megmaradtak a kézenfekvő magyarázatnál – „azért kell új, mert a régi rossz” –, előrevetítve azt a tényt, hogy a pedagógusok nem ismerik mélységében a törvényjavaslatot. Szakmai okok alapján mindössze 6% tartotta szükségesnek a változásokat, és ugyanennyien általánosságban fogalmazták meg, hogy „reformra” szorul a régi törvény.

Kik vegyenek részt a közoktatási törvény előkészítésében?

A válaszok megoszlása alapján három olyan szervezet van, melyeknek lényeges szerepet szánának a törvény kidolgozásában. A pedagógusok szakmai szervezetét (70%), független oktatási szakembereket (60%) és a Művelődésügyi Minisztériumot (57%) tartanak a leginkább illetékesnek. A közvetlen beleszólás jelentős igényét mutatja, hogy a többség (56%) szükségesnek tartaná a pedagógusok egészének részvételét. Noha napjainkban heves politikai csatározások tárgyává vált a törvénytervezet, a „szakma” mindenekelőtt belügyének tekinti a törvényt, amit az jelez, hogy nagyon alacsony (3%) a politikai szervezetek iránti igény, és alig magasabb (9%) azok aránya, akik a politikai pártok oktatási szakértőit is szívesen látnák bábáskodni a törvény körül. A szülők, valamint az érdekszervezetek közreműködését 19%, illetve 33%-uk igényelné. Áttekintve a válaszokat megállapítható, hogy a pedagógusok egésze „józanul” értékeli a törvényalkotás folyamatát: nem kívánják sem a tárgyaló felek eskalálódását, sem a kidolgozás átpolitizáltságát.

A törvény létrehozásában a pedagógusok a Művelődési Minisztériumnak koordináló szerepet szánnak. Noha nagyon magas volt a részvétele iránti igény, úgy vélik, végül az lenne jó, ha „szakma” véleménye érvényesülne leghangsúlyosabban. 37%-uk szerint a pedagógustársadalom egészének, 35%-uk szerint pedig szakmai szervezeteiknek „véleményét kellene a leginkább figyelembe venni az OTT készítőinek”. A Művelődési Minisztériumnak ebben az összefüggésben csupán 4% szánna domináns szerepet. (Még alacsonyabb az egyéb szervezetek említési gyakorisága.)

Bár nem meghatározó mértékben, de a pedagógusok különböző csoportjai máshová helyezik a hangsúlyt a leginkább figyelembe veendő szervezeteket illetően. A törvényről legtöbb ismerettel bírók a független szakértők és a szakmai szervezetek mellett „voksolnak” az átlagnál gyakrabban; a vezetettek az érdekvédelmi szervezetek szerepét emelnék ki; a budapestiek ismét a szakmai szervezetek dominanciáját várják inkább, míg a vidékiek az összes vélemény kanalizálását emelnék ki; a középiskolai tanárok újfent a szakmai szervezetek, míg az általános iskolai tanárok az érdekszervezetek véleményére tennék a fő hangsúlyt.

Jelenlegi „rossz közérzetükről” számoltak be a kérdezettek akkor, amikor arról kérdeztük őket, hogy szerintük „milyen mértékben veszik figyelembe a pedagógusok észrevételeit, javaslatait az OTT kidolgozásában”. Az 1-től 5-ig terjedő skálán ez az érték 2,3-nek adódott, azaz az elégségesnél alig osztályozták jobbnak érdekérvényesítő képességüket. Egységes véleményekkel találkozhattunk ebben az esetben: 5-ös osztályzat elvétele, 1% esetben fordult elő, míg az osztályzatok többsége az „elégséges” illetve a „közepes” között oszlott meg.

A budapesti pedagógusoknál közel fele gondolta, hogy a pedagógustársadalom véleményét kellene leginkább meghallgatniuk az oktatási törvénytervezet készítőinek, és majdnem egyharmaduk, hogy a szakmai pedagógus szervezetek véleményének figyelembe vétele a legfontosabb.

Az eddigi gyakorlat – ezzel szemben – a pedagógusok egészének a véleményére nem nagyon adnak (57%). 13%-uk szerint a tervezet készítői a pedagógusok egy szűk csoportjának a véleményére hagyatkoznak, a többi pedagógusnak pedig nincsen tudomása arról, hogy számít-e egyáltalán a véleményük.

Ismeretek a közoktatási törvény tervezetéről

A közoktatási törvény tervezetéről a pedagógusok elsöprő többsége hallott, és ez nemcsak passzív befogadást jelentett, hiszen majd ugyanakkora körben beszédtema is az oktatási törvénytervezet (a továbbiakban OTT). A beszélgetések azonban sokszor megmaradtak magánjellegűnek, ugyanis a megkérdezett pedagógusok iskoláinak 56%-ban rendeztek munkahelyi vitát az OTT-ről. Az iskolák típusa jelentős differenciáló tényező: míg az általános iskolák 64%-ban vitatták meg szervezett formában a törvénytervezetet, addig a középiskolákban ez az arány 45%. Nem található különbség a pedagógusok között abban a tekintetben, hogy vezető beosztásban van-e vagy sem; mindkét csoportból 58%-nyian nyilatkoztak intézményi "referendumról".

A törvénytervezet pozitív és negatív vonásai

A nagyarányú személyes érintettség ellenére magas azok aránya, akik egyetlen konkrétumot sem tudtak említeni a törvénytervezetről sem pozitív, sem negatív vonatkozásban. Mindkét alkalommal 48% illetve 45% körül mozgott azok száma, akik egyetlen pozitívumot, illetve negatívumot sem tudtak kiemelni az OTT-ből. A kérdés megfogalmazásában arra kértük a kérdezetteket, hogy saját szavaikkal fogalmazzák meg: mit gondolnak a törvénytervezet pozitívumaként és negatívumaként. (A közölt adatok közül az első mindig a megkérdezettek teljes körén belüli megoszlást, a második pedig a kérdésre válaszolókékat mutatja. A két számsor összege azért nem száz, mert két lehetőséget említhettek a pedagógusok.)

Az oktatási törvénytervezet pozitívumának a tantervekkel kapcsolatos részét említették leggyakrabban (23% ill. 45%) a kérdezettek. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a tervezet e részei sikerültek volna a legjobban. A későbbiekben – az új oktatási törvény szükségességének indoklásakor – még hangsúlyosabban került előtérbe, de már itt is sokszor előforduló véleményként szerepelt, hogy a tanterveknek követniük kell a társadalmi változásokat, azaz a tantervekre vonatkozó fejezetek "önértékei" a törvénynek. Tehát az itt pozitívumként említett "tanterv" nem jelent egyben állásfoglalást a Nemzeti Alaptanterv, a kerettantervek illetve a "tantervzsabadság" kérdésében, hanem csupán annak mértékét jelzi, hogy milyen előre helyezik ezt a témát a pedagógusok, ami nem csoda, hiszen a pedagógiai munka egyik alaplétéma, hogy miből és mit tanítsanak.

Majd hasonló arányban (20% ill. 40%-os említési gyakorisággal) szerepelt pozitívumként a törvénytervezet iskolaszervezettel kapcsolatos fejezete, azonban meg kell jegyeznünk, hogy ez nem jelenti egyben azt, hogy a törvénytervezet által megfogalmazott javaslatot magát helyeselnék a pedagógusok. Ismét a későbbiekben láthatjuk majd, hogy ebben a kérdésben teljes megosztottság tapasztalható a pedagógustársadalomban, azaz valószínűleg újra arról van szó, hogy sokan tartják fontosnak az iskolaszervezettel kapcsolatos problémát önmagát, s nem a törvénytervezet által megfogalmazott javaslatot tartják jónak. (A vidéki városokban dolgozó pedagógusok az átlagnál gyakrabban említették pozitív elemként az iskolaszervezetre vonatkozó törvényrészletet.)

Ugyanakkor sokan (15% ill. 29%) egyértelműen pozitívan viszonyulnak a pedagógusok tervezett továbbképzési lehetőségeihez, az azzal együttjáró tanulmányi szabadsághoz. (A falusi általános iskolában tanítók emelték ki leginkább a nagyobb szabadságot biztosító lehetőséget.) Pozitívumként szerepelt még a vizsgák rendszerének szabályozása, az oktatás egységes szabályozása (1–1% ill. 2–2%).

A kérdezettek 8%-a ill. 12%-a válaszolta azt, hogy nincs pozitívuma a törvénytervezetnek.

Mint már említettük, körülbelül ugyanannyian nem tudtak pozitívumát említeni az OTT-nek, mint ahányan nem tudtak negatívumot felróni. A leggyakrabban (23% ill. 45%)

centralizációs törekvéseket véltek felfedezni az OTT-ben, s a törvény ezen része kiugróan a legnagyobb arányban találkozott a pedagógusok nemtetszésével. (A vidéki városokban élő pedagógusok tartják a leginkább sérelmesnek a TOK-ok létrehozására irányuló elképzelést.)

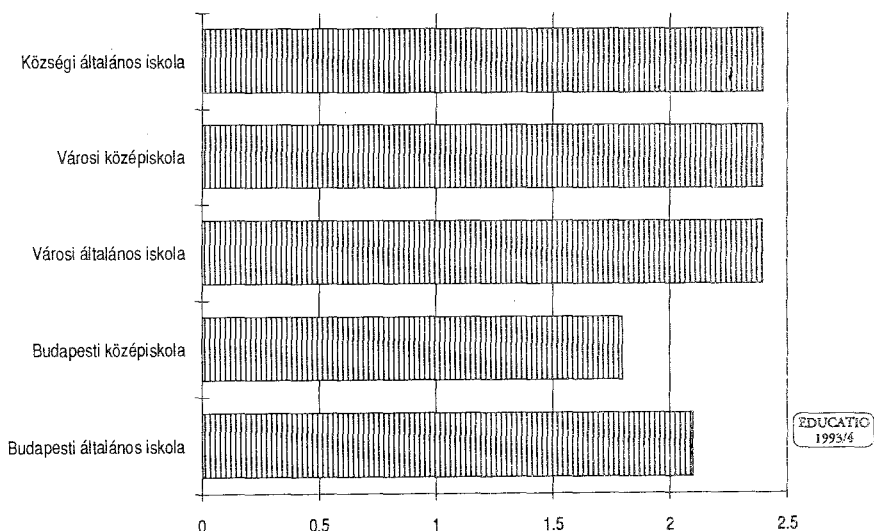
A spontán említések között 8%-os ill. 15%-os arányban szerepelt az a vélemény, hogy nincs megoldva a törvénytervezetben az iskolák finanszírozása. (A vidéki pedagógusok körében gyakoribb ez a válaszlelem.) Majd ugyanekkora arányban szerepel a válaszok között a törvény előkészítésének módjára vonatkozó kritikai észrevétel. A kérdezettek 7%-a, ill. 13%-a szerint a törvény készítői nem veszik figyelembe a pedagógusok véleményét.

A kérdezettek 6%-a, ill. 12%-a vélekedett úgy, hogy tisztázatlan az OTT-ben az, hogy milyen szerepet töltenek be az önkormányzatok a közoktatásban.

Csekély arányban ugyan, de 2% ill. 3% – főként a falusi általános iskolai tanárok – nézete szerint túl nagy szabadság adatik a törvénytervezet alapján a tanárok kezébe. Ugyancsak a falvakban élő pedagógusok fogalmaztak meg az átlagnál gyakrabban olyan véleményeket az oktatási törvénytervezetről, amelyek egyedi jellegűek, az adott iskola tevékenységéhez, problémáihoz kötődnek, s így statisztikailag értékelhetetlenek.

5. ÁBRA

„Mennyire veszik figyelembe a pedagógusok véleményét az új OTT kidolgozása során” (átlagok)*

* 1=egyáltalán nem, 5=döntő mértékben

Összefoglalva a spontán megfogalmazásokat, megállapíthatjuk, hogy bár igen jelentős helyet foglal a pedagógusok hétköznapijaiban is az OTT, mégis majd felük – egy-egy szempont alapján – nem ismer olyan konkrétumot, amelyet kiemelne akár pozitív, akár negatív vonatkozásban. (Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy azok véleményeit, akiknek nincsenek pontos információi a törvényről, figyelmen kívül hagyhatnánk a későbbi kérdések elemzése kapcsán. A hétköznapi életben is gyakran előfordul, hogy hézagos ismeretek,

félinformációk alapján formálunk véleményt valamiről. Az így kialakult vélemények, illetve az ennek nyomán bekövetkező cselekedetek ugyanolyan gyakoriak a mindennapok során, mint az alapos körütekintés, megfontolás utániak. Az elemzéskor csak arra kell ügyelni, hogy megjelenítsük azok arányait, akik különböző mértékben bírnak ismeretekkel a törvényt illetően.)

Ezen megfontolás alapján négy csoport különíthető el. A kérdezettek 11%-át képviselik azok, akik mindkét szempont szerint tudták alaposan értékelni a törvénytervezetet. További 12%-ról mondható el, hogy az árnyalt véleményformáláshoz szükséges ismeretek zömének birtokában van. Az átlagnál gyakrabban fordulnak elő közöttük a vidéki általános iskolákban dolgozó pedagógusok és a vezető beosztásban lévő tanárok. A kérdezettek 37%-a csak egy elemét értékelte a törvénytervezetnek, s 40%-a egyetlen konkrétumot sem tudott megfogalmazni egyik esetben sem. Az előbbi esetben a szakközépiskolákban oktatók szerepelnek relatíve gyakrabban, míg a többiekhez viszonyítva a budapesti általános iskolai tanárok rendelkeznek a legkevesebb ismeretekkel az OTT-t illetően.

* *

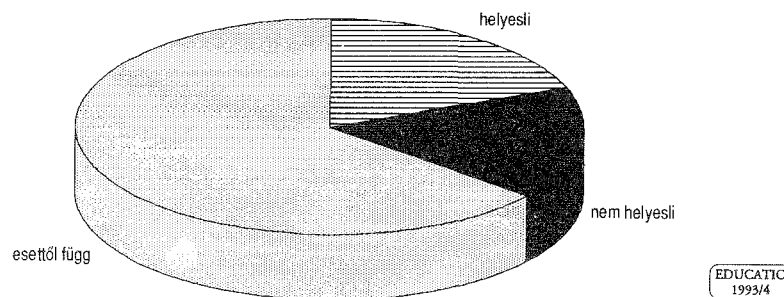
Vélemények az egyházi ingatlanok visszaadásáról†

Helyes-e az épületek visszaadása?

A közelmúlt egyik legélénkebb politikai vitája az egyházi ingatlanok visszaadása körül zajlott. A kérdést mára már Parlament által hozott törvény szabályozza, azonban így utólag is érdekesnek tűnhet a pedagógusok véleménye.

6. ÁBRA

„Ön helyesli-e, hogy az iskolák épületét visszaadják az egyháznak?”

Az oktatásban dolgozók alig egyötöde helyesli, hogy az egyházak a jelenleg oktatási intézményként működő volt egyházi ingatlanokat visszakapják, s hasonló arányban vannak azok,

† A felvétel 1992 júniusában történt, a kutatási koncepció és kérdőív Szemerszki Mariann és Szigeti Jenő munkája, a kutatást az OTKA támogatta.

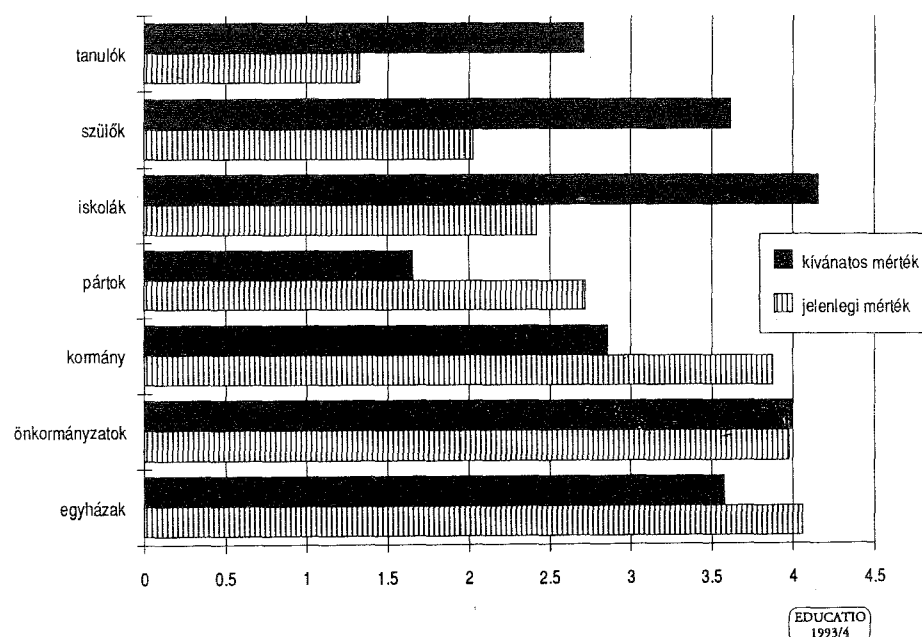
akik nem értenek egyet ezzel. A megkérdezettek túlnyomó többsége – közel kétharmada – az egyházi ingatlanok visszaadását egyedi mérlegelés tárgyává tenné, s bizonyos esetekben pártfogolná, míg máskor ellenezné azt.

Kik szóljanak bele?

Amint a 8. ábrából kiolvasható, a megkérdezett pedagógusok szerint az egyházi ingatlanok sorsáról szóló döntésekbe jelenleg leginkább az egyházaknak, az önkormányzatnak és a kormánynak van beleszólása. Míg azonban e három főszereplő közül az önkormányzatok jelenlegi súlyával többé-kevésbé elégedettek, addig a döntések során az eddiginél valamivel kisebb szerepet szánának az egyházak véleményének, s kifejezetten nem kívánatosnak tartják a kormány ezzel kapcsolatos tevékenységét. Habár a tanárok, tanítók véleménye szerint a különböző pártoknak már most is a közepesnél valamivel kisebb a beleszólásuk, ezt a jövőben még a jelenleginél is kisebbnek szeretnék látni. Az ingatlanokról való döntés során viszont szerintük a korábbinál nagyobb figyelmet kellene fordítani az iskolák véleményére és az eddiginél jobban oda kellene figyelni a szülők és a tanulók érdekeire is.

7. ÁBRA

*A különféle szervezetek beleszólása az iskolák visszaadásáról szóló döntésekbe (osztályzatok átlaga)**

* 1=egyáltalán nincs 5=döntő mértékű

Az átmenet időszaka

A volt egyházi iskolák visszaadásáról folyó párbeszéd nagyon fontos, de egy-egy iskola esetében a tulajdonlással kapcsolatos vélemények ütköztetése gyakran több hónapig is

eltartó folyamat. S amennyiben olyan döntés születik, amely szerint az épület az egyház kezébe kerül vissza, akkor problémák adódhatnak az állami iskolák sorsát illetően. Mindközben természetesen az iskolának ilyen vagy olyan formában működnie kell, amelyre több megoldás is kínálkozik. Éppen ezért kíváncsiak voltunk, hogy ebben az átmeneti helyzetben a pedagógusok mely megoldásokat tartanák a legmegfelelőbbnek.

I. TÁBLA

„Ha egy iskola épületét visszakapja az egyház, akkor Ön szerint mi a legjobb megoldás?” (a válaszok százalékos megoszlása)

Az önkormányzat biztosítson az egyházi iskolának másik épületet cserébe	44
Az állami iskola új épületbe költözzön át	32
Ugyanabban az épületben párhuzamosan működjenek állami és egyházi osztályok	22
Az iskolaépületet az egyházi iskola kapja meg, függetlenül attól, hogy mi lesz az állami iskolával	1
Nem tudja	1

A táblázatból kitűnik, hogy a pedagógusok túlnyomó része fontosnak tartja az állami iskolák működőképességének fenntartását, s csupán elenyésző számban vélik úgy, hogy a tulajdonrendezés érdekében akár még az állami iskolák működéshez való joga is csorbát szenvedhet. Sőt, a megkérdezettek kétharmada teljes mértékben vagy legalább részben jogosnak tartja az állami iskolák igényét arra, hogy a korábban megszokott épületben működjenek, s csupán egyharmaduk véli úgy, hogy új épületet kellene biztosítani számukra. Ennél valamivel nagyobb számban vannak, akik az egyház tulajdon iránti igényeit nem a régi iskola visszaadásával, hanem egy új épület rendelkezésükre bocsátásával képzelnék el. A „tisztavilági” és „tisztavilági” iskolák kialakításánál kedvezőtlenebb a „vegyes tulajdonú és vegyes működtetésű” iskolák megítélése: a felsorolt lehetőségek közül a megkérdezettek egyötöde tartaná azt a legjobb megoldásnak, ha egyazon iskolaépületben párhuzamosan működnének állami és egyházi osztályok. Érdekes azonban megfigyelni, hogy ezt a variációt az átlagosnál kevésbé tudják elfogadni azok, akiknek az iskolájában jelenleg is napirenden van ez a kérdés: tehát azok, akik nemcsak elméletben, hanem ténylegesen is szembekerültek már ezzel a problémával. Ők az átlagosnál valamivel jobban hajlanak arra a véleményre, hogy az egyház ne a jelenlegi állami iskola épületét kapja vissza, hanem ehelyett az önkormányzat biztosítson az egyház számára egy csereingatlant.

A felmérésben szereplők egyötöde személyesen is érintett az iskolák visszaadásával kapcsolatos kérdésekben, iskolájukat nemrégiben „privatizálták”, vagy éppenséggel jelenleg is folynak a tárgyalások a visszaadást illetően. Közülük tehát vélhetően sokan elgondolkodtak azon a kérdésen, hogyan tovább, van-e lehetőségük a maradásra, s ha igen, akkor milyen feltételek mellett.

Ezt a döntési helyzetet próbáltuk felvázolni akkor, amikor a kérdés során néhány olyan vélt vagy valós, előnyös vagy hátrányos körülményt fogalmaztunk meg, amelyek – feltételezésünk szerint – ottmaradásra vagy továbbállásra bírják a tanárokat.

A kapott válaszok szerint a tanárok leginkább akkor maradnának:

1. ha a felszereltség jobb lenne
2. ha a tananyag ugyanaz lenne mint eddig
3. ha ugyanazokat a gyerekeket taníthatnák, akiket eddig.

Tallózott: Jungheus Ibolya